WIKIPÉDIA

Nahuatl

Nahuatl [vyslov: nauatl] (iné názvy: **náhuatl, náwatl, aztéčtina**, zastarano *mexičtina*; miestne názvy pozri nižšie) je jazyk, ktorým hovoria nahuaské etniká, z ktorých najznámejším sú Aztékovia. Patrí medzi uto-aztécke jazyky. Dnes je nahuatl jazykom vyše 1 milióna ľudí v oblasti Mezoameriky, predovšetkým v strednom Mexiku.

V samotnom jazyku nahuatl sa jazyk volá *nāhuatl* [ˈnaːwatɬ], *nahuatl, nauatl, nawatl, mexicano*, staršie: *nāhuatlahtōlli, nahuatlatolli, nawatlahtolli, mēxihcatlahtōlli, mexicatlatolli, māsēwallahtōlli*.

Obsah

Dejiny

Aztéckym jazykom sa v strednom Mexiku hovorí zrejme už od 7. storočia. Aztécke písmo, ktorým Aztékovia zapisovali svoj jazyk, siaha do 14. storočia. Ide o piktografické písmo s prvkami hieroglyfiky. V Aztéckej ríši (14. - 16. storočie) sa s vojenskými úspechmi šírila aztécka kultúra a s ňou aj aztéčtina ďaleko mimo stredného Mexika. Roku 1521 ríšu dobyli Španieli, preto sa od 16. storočia používa latinka na základe dobovej španielskej grafiky. Dnes sa nahuatl používa napr. na základných školách, vydávajú sa v ňom učebnice, najmä literatúra na čítanie - čítanky, zborníky folklóru a pod.

V aztéčtine možno z lexikálnej stránky pozorovať vplyv španielčiny. Zo štylistickej stránky treba dodať, že v klasickej fáze sa rozlišovala tzv. *tecpillatolli* (reč vyšších vrstiev) od tzv. *macehuallatolli* (reč nižších vrstiev).

Fonológia

Klasický nahuatl má nasledujúce hlásky:

- samohlásky: /a/, /e/, /i/, /o/, ktoré sa vyskytujú aj v dlhej podobe;
- spoluhlásky: /p/, /t/, /k/, /kʷ/, /ʔ/, /s/, /ʃ/, /tɬ/, /ts/, /tʃ/, /w/, /l/, /j/, /m/, /n/.

Príznačné sú pre tento jazyk afrikáty (/ts/, /tʃ/ a najmä /tɬ/) a taktiež ráz. Prízvuk je dynamický, obyčajne na predposlednej slabike.

Ortografia

V súčasnosti existuje viacero rôznych spôsobov, ako zapisovať jednotlivé hlásky jazyka. Pre aztéčtinu boli vytvorené rôzne ortografie a medzi tie najvýznamnejšie patrí pravopis, ktorý spolu s gramatikou zostavil taliansky jezuita Horacio Carochi (1586 – 1666). Neskôr bol tento pravopis upravený (J. Richard Andrews, Frances Karttunen, Michel Launey) a dnes sa používa napr. v aztéckej jazykovej verzii Wikipédie; jednotlivým hláskam jazyka nahuatl sú priradené grafémy alebo digramy podľa nasledujúcej tabuľky:

Hlásky	a	aː	e	eː	i	iː	o	oː	p	t	k		kʷ		ʔ	s		ʃ	tɬ	ts	tʃ	w		l	j	m	n
Písmená	a	ā	e	ē	i	ī	o	ō	p	t	c	qu	cu	uc	h	c	z	x	tl	tz	ch	hu	uh	l	y	m	n

Z tabuľky vyplýva, že niektoré spoluhlásky sa píšu dvojako, čo možno vysvetliť týmito pravidlami:

- Písmeno *c* sa číta vždy podľa toho, aká hláska za ním nasleduje: ak pokračuje slovo samohláskou *e* alebo *i*, číta sa ako neznelá alveolárna frikatíva /s/; v ostatných prípadoch (keď nasleduje *a*, *o* alebo spoluhláska) sa vyslovuje ako neznelá velárna plozíva /k/. Ak stojí spoluhláska /k/ pred samohláskou *e* alebo *i*, zapisuje sa ako digram *qu*; ak stojí spoluhláska /s/ pred inou hláskou ako *e* alebo *i*, zapíšeme ju ako *z*.
- Spoluhláska /kʷ/ sa zapisuje digramom: buď *cu* alebo *uc*. Takisto aj /w/ sa zapisuje dvojako: digramom *hu* alebo *uh*. Pre tieto dva konsonanty platí rovnaký princíp, z ktorého vyplýva, že na začiatku slabiky sa zapisujú ako *cu*, *hu*, na konci slabiky však ako *uc*, *uh*.

Ďalšie ortografie

Okrem hore uvedeného pravopisu existujú aj ďalšie, odlišujúce sa použitím iných písmen pre jednotlivé hlásky:

- Samohlásky sa zvyknú písať bez diakritiky (a, e, i, o), príp. sa používa iná diakritika - napr. v slovenských textoch dĺžne (á, é, í, ó). Niekedy sa vyskytuje aj samohláska *u*, ktorá je však len akousi obmenou samohlásky *o*.
- Na zápis spoluhlásky /s/ sa často používa znak *ç* (*c* s cedillou).
- Spoluhláska /k/ býva niekedy označovaná písmenom *k*, spoluhláska /kʷ/ digramom *kw* a spoluhláska /w/ písmenom *w*.
- Glotálna plozíva (ráz, /ʔ/) býva často zapisovaná apostrofom, niekedy zas písmenom *j*.
- Spoluhláska /s/ sa môže zapisovať aj písmenom *s*, zatiaľčo spoluhláska /ts/ digramom *ts*, zriedkavo aj spoluhláska /tʃ/ písmenom *c*.
- Namiesto digramov *hu*, *uh* sa niekedy používa na zápis spoluhlásky /w/ len samotné písmeno *u*.

Gramatika

Najnápadnejšou črtou podstatného mena je určitý člen *-tli*, archaickejší *-in* (napr. *michtli*, *michin* - ryba); pred samohláskou sa redukuje na *-tl* (napr. *atl* - voda); po spoluhláske *l* sa mení na *-li* (napr. *calli* - dom). Nie všetky substantíva majú člen. Množné číslo sa tvorí rozličnými spôsobmi: reduplikáciou prvej slabiky (napr. *coatl* - had; *cocoa* - hady), vynechaním koncového *-tl* a glotalizáciou poslednej slabiky (napr. *cihuatl* - žena; *cihua* - ženy), najčastejšie však koncovkami *-me*, *-tin*, *-que* (napr. *tepetl* - hora; *tepeme* - hory). Niekedy sa kombinuje viacero prostriedkov. Substantíva možno modifikovať rozličnými odvodzovacími sufixmi. Za základný tvar slovesa sa pokladá 3. osoba prítomného času. Osobnými ukazovateľmi sú prefixy *ni-*, *ti-*, *0-*, *ti-*, *an-*, *0-*. Najnápadnejšou črtou aztéckeho slovesa (klasického nahuatlu) bola inkorporácia, t. j. vkladanie menného objektu medzi prefix osoby a čísla a slovesný tvar; ak nebol pri tranzitívnom slovese objekt vyjadrený, pridávala sa za agentívny prefix predpona *te-*, pokiaľ išlo o osobu, alebo *tla-*, pokiaľ išlo o vec; napr. *nitenotza* - volám niekoho; *nitlacua* - niečo jem. Centrom vetnej štruktúry v jazyku nahuatl bolo sloveso; subjekt a objekt mohol byť vyjadrený inflexionálnymi prefixmi alebo inkorporovanými nominálnymi kmeňmi.

Z typologickej stránky je nahuatl modelovým príkladom jazyka Nového sveta. Aglutinujúcu štruktúru dopĺňajú exponenty polysyntetizmu. To viedlo niektorých autorov k tomu, že charakterizovali nahuatl ako *inkorporujúci jazyk*.

Externé odkazy

- FILIT (https://dai.fmph.uniba.sk/~filit/fvn/nahuatl.html) – zdroj, z ktorého pôvodne čerpal tento článok.
- Huiquipedia, aztécka jazyková verzia Wikipédie (https://nah.wikipedia.org)